

De IJslandse bewerkingen van de legende over de apostel Mattias

Van de apostel Mattias is weinig bekend. In de bijbel wordt hij slechts tweemaal bij name genoemd. De niet-bijbelse overlevering weet meer te vertellen, maar is niet erg betrouwbaar. Ze kwam ook betrekkelijk laat op gang. Mattias wordt wél in vroegmiddeleeuwse werken genoemd, maar een samenhangende legende over hem ontstond pas in de twaalfde eeuw. Dat gebeurde in Trier, de stad waarheen - aldus een oude overlevering - zijn stoffelijk overschot was overgebracht. Deze twaalfde-eeuwse legende verspreidde zich al snel over een groot deel van West-Europa en werd ook op IJsland bekend. Daar zijn twee bewerkingen van de tekst bewaard gebleven. Hoe deze IJslandse bewerkingen zich tot elkaar en tot de Latijnse bronnen verhouden en met welk doel ze geschreven werden, zal in het hiervolgende worden uiteengezet. Ook wordt ingegaan op de vraag, hoe de uit Trier afkomstige legende in IJsland terechtgekomen kan zijn. Eerst echter geven we een nadere uitleg van wat de bijbel over Mattias vertelt en wat de niet-bijbelse overlevering mededeelt.

Bijbel

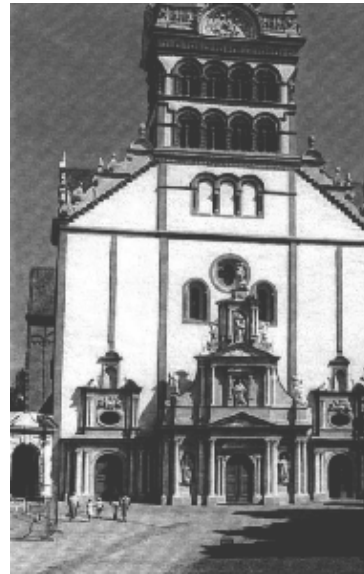
Mattias - een Hebreeuwse naam, die 'geschenk van God' betekent - wordt slechts twee maal in de bijbel genoemd.¹ Beide keren is dat in het eerste hoofdstuk van *De Handelingen van de Apostelen*. In dat hoofdstuk wordt ver-

¹ *Bijbel*, 'De Handelingen van de Apostelen', 1 (23,26)

teld dat de discipelen - elf in getal, sinds Judas een einde had gemaakt aan zijn leven - na Jezus' hemelvaart bij elkaar kwamen in een bovenwoning in Jeruzalem, samen met Maria, de moeder van Jezus, en met anderen, en dat ze de dagen doorbrachten met bidden.

Ill. 1. Mattias met bijl. Gouden beeld van de meester van Blutenburg. [Uit: Karl Künstle, *Ikongraphie der Heiligen*, Freiburg im Breisgau, 1926, p. 447]

Ill. 2. St. Matthiaskerk te Trier

Op één van die dagen stond Petrus op en begon de aanwezigen toe te spreken. Hij herinnerde hen eraan dat Judas zichzelf tekort gedaan had en dat deze gebeurtenis reeds lang tevoren door koning David was voorspeld. Zoals de koning in zijn profetie had gezegd, moest deze plaats door een ander worden ingenomen.² “Dus,” zo concludeerde Petrus,

² *Bijbel*, ‘De psalmen’, 109 (8)

“moet een van de mannen die tot ons gezelschap behoorden gedurende de tijd dat de Heer Jezus onder ons verkeerde, vanaf het doopsel van Johannes tot de dag, waarop Hij van ons werd weggenomen, met ons een getuige worden van zijn verrijzenis.”³

Er werden nu twee mannen aangewezen die aan deze voorwaarden voldeden. Josef, ook Barsabbas of Justus geheten, en Mattias. “Gij Heer,” zo baden de aanwezigen, “die aller harten kent, wijs degene aan die Gij van deze twee hebt uitverkoren om de plaats te bezetten in dit dienstwerk en apostelambt, waaraan Judas ontrouw werd.”⁴ Daarop lieten ze de twee mannen het lot werpen, en het lot viel op Mattias. Hij maakte de kring van twaalf weer rond.

Niet-bijbelse overlevering

Hoe verging het de twaalf apostelen na Pinksteren? Waarheen trokken ze, wat verkondigden ze en waar en hoe vonden ze de dood? Het waren brandende vragen voor de christenen van de eerste eeuwen. Mondelinge verhalen, die een antwoord gaven op deze vragen, werden gretig doorverteld. Vanaf de 2de à 3de eeuw werden ze ook op schrift gesteld: allereerst in het Syrisch en andere Semitische talen, later in het Grieks en Latijn.

De oudste apostellegenden handelen over Petrus, Andreas, Johannes en Thomas, de vier die ook in de evangeliën de meeste aandacht krijgen. Later volgen legenden over de andere apostelen. Tot de apostelen, die het laatst aan de beurt kwamen, hoort Mattias. Een samenhangende legende over hem verschijnt pas in de twaalfde eeuw. Er wordt weliswaar reeds in werken van vóór die tijd melding van hem gemaakt, maar de informatie, die daar gegeven wordt, is schaars en niet eenduidig. Zo predikte Mattias volgens sommige van deze geschriften het evangelie in Judea, volgens andere in Macedonië of Ethiopië; volgens sommige bronnen stierf hij een natuurlijke dood, volgens andere werd hij in Jeruzalem

³ *Bijbel*, ‘De Handelingen van de Apostelen’, 1 (21-22)

⁴ *Bijbel*, ‘De Handelingen van de Apostelen’, 1 (24-25)

aangeklaagd en gedood door steniging en onthoofding. In datzelfde Jeruzalem zou hij ook begraven zijn.

Volgens een overlevering die van vrij jonge datum is, zou Mattias' stoffelijk overschot opgegraven zijn in de tijd toen Helena, de moeder van keizer Constantijn, in Jeruzalem was. Zij liet de relieken van Mattias, samen met enkele splinters van het Heilig Kruis, overbrengen naar Trier, de stad waar zij geboren was. De bestuurders van Trier waren blij met de schenking, maar durfden de relieken niet openlijk te tonen, uit angst dat niet-christenen vijandig zouden reageren. Ze lieten het gebeente van Mattias begraven onder de vloer van de kloosterkerk vlak buiten de stad. Met deze graflegging was de *translatio* (het overbrengen van het stoffelijk overschot van een heilige) voltooid.

Lange tijd bleef Mattias' stoffelijk overschot onder de grond, zonder dat er aandacht aan werd geschonken. Maar in de 12de eeuw vond de *inventio* plaats, dat wil zeggen dat het gebeente werd teruggevonden en opgegraven en dat er vervolgens verering op gang kwam. Volgens enkele bronnen had deze *inventio* al een keer eerder plaats gevonden. Dat klinkt vreemd en is ook niet goed verklaarbaar. Een mogelijke oorzaak zou kunnen zijn dat er aan de eerste *inventio* niet genoeg ruchtbaarheid was gegeven en dat men daarom - ten einde meer respons te krijgen - het ritueel herhaalde. Andere bronnen en zo ook de beide IJslandse bewerkingen spreken van één *inventio* en wel in 1128 [ook: 1127]

Deze definitieve *inventio* had vele wonderen ten gevolge. Mensen in en rond Trier vroegen Mattias om voorspraak en als gevolg daarvan waren er velen die van een ziekte genazen of anderszins werden geholpen. Deze wonderen werden ook op schrift gesteld. Al spoedig kwam daar een soort inleiding bij. De wonderen 'sec' waren immers niet genoeg: er moest ook verteld worden op wiens voorspraak ze geschiedden. In dit inleidende gedeelte werd beschreven, wie Mattias was, hoe hij aan zijn einde kwam en wat er met zijn stoffelijk overschot gebeurde. Zo ontstond dus een volledige *vita*.

De oudste optekeningen van Mattias-in-Trier dateren van omstreeks 1150 of misschien al eerder. Door wie ze geschreven zijn, is niet bekend. Wel is duidelijk dat ze een belangrijke bron hebben gevormd voor de

man, die tegen het einde van de twaalfde eeuw twee uitvoerige werken schreef over Mattias. Dit was Lambertus de Legia [van Luik], monnik in het St. Mattiasklooster te Trier. Volgens de overlevering vroeg hij, toen hij door een ziekte werd overvallen, Mattias om voorspraak voor genezing. Toen hij ook werkelijk genas, begon hij aan een beschrijving van Mattias' leven en van de wonderen, die aan zijn voorspraak werden toegeschreven. Deze beschrijving, een uitvoerig rijmwerk, werd voltooid in 1186⁵ en droeg als titel *De vita, translatione, inventione ac miraculis sancti Mathiae apostoli libri quinque*.⁶ Enige jaren later herschreef Lambertus gedeelten van de tekst, nu niet in rijmvorm, maar in proza en combineerde deze herschreven gedeelten tot één prozatekst, de *Acta sancti Mathiae*.⁷ Deze tekst kreeg alom bekendheid en droeg ertoe bij dat Mattias een geliefd heilige werd en Trier een druk bezochte bedevaartplaats.

De IJslandse versie

De Mattiaslegende is in het IJslands overgeleverd in een langere en een kortere redactie:

De langere, die in druk ongeveer 8 pagina's beslaat, is bewaard gebleven in een zeventiende-eeuws handschrift (signatuur *AM 630 4°*), dat een afschrift bevat van een dertiende-eeuws handschrift (*AM 652 4°*), waarvan slechts enkele fragmenten bewaard gebleven zijn. Deze langere redactie is in druk uitgegeven in de *Postola sögur* van C.R. Unger (Christiania, 1874, p. 767-775).

De kortere, die in druk ongeveer drie pagina's beslaat, is bewaard gebleven in de *Codex Scardensis*, een veertiende-eeuws handschrift, dat behalve het leven van Mattias ook de legenden van de andere apostelen bevat. Deze redactie is in druk uitgegeven in de *Postola sögur* van Unger, (p. 775-778) onder de titel *Electio Mathie* (de verkiezing van Mattias)

⁵ Zie voor de datering Kloos (ed.), *De vita, translatione, inventione ac miraculis sancti Mathiae apostoli libri quinque*, 1958, p. 110.

⁶ Uitgegeven door Rudolf M. Kloos (1958).

⁷ Uitgegeven door de Bollandisten in de *Acta Sanctorum* (1865).

De langere Oudijtslandse bewerking van de legende over Mattias heeft oorspronkelijk dienst gedaan als preek. Uit de aanhef van de tekst valt op te maken dat deze preek gehouden is op de feestdag van Mattias, dat wil zeggen op 24 februari:⁸

<p>Mathias postoli guðs, er verholldum i dag hatið, kom snemma til fylgðar ok forneytis með drotni varum, ok reðz þegar i þeira manna sveit, er litillatligast þionuðu guði ok hans postolum. Unger, <i>Postola sögur</i>, p. 767 (3-6)</p>	<p>Mattias, de apostel van God, wiens feestdag wij vandaag vieren, kwam al vroeg in het gevolg en gezelschap van onze Heer, en sloot zich direct aan bij de groep mannen, die God en zijn apostelen op bescheiden wijze ten dienste stonden.</p>
---	--

Behalve deze zijn er nog andere aanwijzingen voor dat de lange bewerking als preek was bedoeld. Eén daarvan is dat de spreker zich een paar maal rechtstreeks tot de luisteraars richt en hen aanspreekt met de woorden “*goðir menn*” (beste mensen): een voorbeeld daarvan vinden we in het gedeelte, waarin hij uitlegt, waarom het Mattias was, die gekozen werd, en niet Jozef de rechtvaardige.⁹ Verder bevat de tekst vrij veel moralistisch-didactische uitweidingen. Zo wordt uitgelegd, waarom het juist Petrus is die een toespraak houdt en niet een van de andere apostelen. Ook wordt erop gewezen dat het noodzakelijk is om de apostelen boven alle andere heiligen te vereren en om, net als zij, te bidden alvorens te handelen. Ook het gegeven dat er verschillende malen alliteratie voorkomt, vooral in de aanhef en aan het einde [vergelijk bijvoorbeeld “*fylgðar*”

⁸ Vergelijk Laufner, ‘Mathiasverehrung im Mittelalter’, 1961, p. 359.

⁹ Unger (ed.), *Postola sögur*, 1874, p. 770 (9-10): “En þat er ihuganda, goðir menn, hvat mest er i virt, er Mathias hlaut helldr postolatign en Joseph hinn rettlati” (“En uit het gegeven dat Mattias het apostelschap verwierf en niet Jozef de rechtvaardige, kun je opmaken, beste mensen, waaraan de meeste waarde wordt gehecht”). Voor het andere voorbeeld, zie p. 774 (28-29).

ok *foruneytis*” in bovenstaand citaat] zou erop kunnen wijzen dat de tekst diende om voorgelezen te worden.

Bekijken we de langere bewerking nader, dan zien we dat het gedeelte over Mattias’ leven tot zijn dood ongeveer de helft van de tekst (4 pagina’s) beslaat. Dat is veel, zeker wanneer we in aanmerking nemen dat er in *De Handelingen van de Apostelen* - de enige authentieke bron - slechts enkele regels aan hem gewijd zijn. Maar de schrijver van deze IJslandse bewerking heeft dan ook een rijke fantasie. Alleen al aan de zelfmoord van Judas, die in de bijbel in enkele versregels wordt beschreven,¹⁰ besteedt hij anderhalve pagina. Ook aan de verkiezing van Mattias tot apostel geeft hij ruim aandacht. Zijn beschrijving van de gebeurtenis op Pinksteren is daarentegen heel summier. En het leven van Mattias - zijn prediking in Judea, zijn dood door marteling en de verering die na zijn dood ontstond - weet hij in ongeveer drie regels samen te vatten.

Na dit eerste gedeelte over Mattias’ aardse leven volgt de beschrijving van de *translatio* van het stoffelijk overschot van Jeruzalem naar Trier. Het verslag daarvan beslaat bijna een pagina en bevat details, die in de versies van Lambertus de Legia ontbreken. Zo wordt in Lambertus’ beschrijving van het overbrengen van de relieken van Jeruzalem naar Trier geen datum genoemd, maar staat in de lange IJslandse bewerking het jaar 348 aangegeven. En zo is er in Lambertus’ versies geen sprake van een paus. In de IJslandse bewerking daarentegen wordt verteld dat koninginmoeder Helena de schenking vergezeld liet gaan van een brief, waarin paus Silvester de authenticiteit van de relieken bekrachtigde. Ook ontbreekt bij Lambertus de mededeling dat Mattias’ gebeente in stilte werd begraven onder het hoogaltaar van een kloosterkerk buiten de stad.

In het begin van de 12de eeuw (1127 of 1128), toen de kloosterkerk vanwege ouderdom werd gesloopt, werden - aldus de schrijver van de lange IJslandse bewerking - de relieken van Mattias teruggevonden, precies zoals ze daar begraven waren. Spoedig na deze *inventio* gebeurden er allerlei wonderen. Ze spelen zich in Trier en omgeving af en vertellen over genezingen en wonderbaarlijke gebeurtenissen. Kort samengevat is hun inhoud als volgt:

¹⁰ *Bijbel*, ‘Matteüs’, 27 (3-10); ‘De Handelingen van de Apostelen’, hoofdstuk 1 (18-19)

- 1 Varnherus, het zoontje van molenaar Lambertus, valt in het water en verdrinkt. Lambertus en toegesnelde burens vragen Mattias om voorspraak. Daarop drijft het lichaam aan land en komt tot leven.
- 2 Een man, Leothfridus, heeft een ernstige wond aan zijn voet en wordt kreupel. Wanneer hij hoort van de *inventio* van Mattias' stoffelijk overschot, belooft hij dat hij een bezoek zal brengen aan diens graf. Daarop geneest de wond en de man kan op eigen kracht naar het graf gaan.
- 3 Een jongen speelt met leeftijdgenoten, maar wordt plotseling getroffen door een verlamming. Zijn vrienden schrikken hevig. Ze vragen de apostel Mattias om voor de genezing van de jongen te bidden en doen bepaalde, niet nader genoemde beloften. Wanneer ze die hebben vervuld, wordt de jongen genezen.
- 4 Acelin en Edilburg hebben een zoon van drie jaar. Deze loopt achter zijn moeder aan, maar struikelt en valt in het water. Zijn lichaam drijft aan wal en de ouders zijn radeloos. Ze vragen Mattias om voor hen te bidden. Het jongetje komt tot leven en zijn ouders nemen hem mee naar Trier, waar ze God en Mattias dank zeggen.
- 5 Ridder Henrik reist naar Keulen en krijgt daar ruzie met een rijke man, Guncelinus. Deze laat hem gevangennemen en opsluiten. Ridder Henrik lijdt kou en honger. Ten einde raad roept hij Mattias aan. Wanneer hij dat gedaan heeft, valt hij in slaap. Plotseling schrikt hij wakker en merkt dat zijn boeien los zijn en dat de deur openstaat. Ridder Henrik ontsnapt en gaat naar Trier, waar hij het graf van de apostel bezoekt en de boeien als bewijs voor zijn redding achter laat.
- 6 Een man uit Keulen loopt zwaar letsel op en kan niet meer lopen. Dan roepen hij en zijn vrouw en kinderen de apostel Mattias aan. Spoedig daarop wordt de man beter. Hij loopt op blote voeten van Keulen naar Trier en dankt God en Mattias voor zijn genezing.
- 7 Een vrouw, Gilla geheten, verliest haar spraakvermogen. Ze laat een tong van zilver maken, legt die op het hoogaltaar van de kerk waar Mattias begraven ligt en kan weer praten.

- 8 Een vrouw, Sigrlod geheten, is geheel verlamd. Dan vraagt ze de apostel Mattias om voor haar te bidden. Spoedig daarna kan ze weer lopen en voelt zich beter dan ooit.

Na de beschrijving van de wonderen volgt nog een nawoord, dat ongeveer een halve pagina beslaat. Daarin verontschuldigt de schrijver zich, dat hij zijn verhaal niet beter heeft verteld. Als oorzaak geeft hij onmacht aan: het was wél zijn bedoeling om de heiligheid van Mattias goed te beschrijven, maar die was zo groot dat het hem niet gelukte. Ter afsluiting drukt hij zijn luisteraars met klem op het hart om de apostelen te vereeren, speciaal op hun feestdag. Zij hebben tenslotte het geloof doorgegeven.

De korte Oudijlandse bewerking van de Mattiaslegende heeft dezelfde opbouw als de lange en bestaat dus uit een beschrijving van het aardse leven van de apostel, het overbrengen van zijn stoffelijk overschot naar Trier, het terugvinden van dit gebeente, de wonderen die daarop volgen en een afsluiting. Maar terwijl de lange bewerking in Unger's uitgave ongeveer acht pagina's beslaat, telt de korte er slechts vier. Dit verschil in lengte zit vooral in het inleidende deel (drie-en-een-halve pagina in de lange bewerking tegenover een halve in de korte) en het nawoord (een halve pagina in de lange bewerking tegenover enkele regels in de korte). Voor de wonderen daarentegen heeft de schrijver van de korte bewerking bijna evenveel ruimte nodig als die van de lange. Dat is begrijpelijk, want deze stonden voor hem centraal. Natuurlijk moest wel worden uitgelegd wie de man was, aan wiens voorspraak deze wonderen te danken waren, maar dit inleidende deel hoefde niet lang te zijn. Ook het nawoord is uiterst summier: daarin vertelt de schrijver alleen dat er nog veel meer wonderen waren die op voorspraak van de heilige apostel Mattias geschiedden.

Of de schrijver van de korte bewerking de lange IJslandse tekst tot zijn beschikking heeft gehad, staat niet vast, maar is wel waarschijnlijk. Hier en daar vertoont zijn tekst een sterke gelijkenis met de lange bewerking, maar in het algemeen vertelt hij het verhaal met andere woorden. Soms bevat zijn bewerking details die in de lange versie ontbreken. Zo vertelt hij in het inleidende gedeelte dat Christus' hemelvaart plaats

vond “*i fialli því er kallaðt Mons Oliveti*” (“op de berg die de Olijfberg wordt genoemd”) en dat de apostelen in Jeruzalem waren “*saman med Marie modr Krizt*” (“samen met Maria, de moeder van Christus”).¹¹ Het bewijst dat hij ook zelfstandig gebruik heeft gemaakt van de bijbel, ook al verwijst hij daar niet uitdrukkelijk naar. Dit in tegenstelling tot de schrijver van de lange bewerking, die in zijn inleidende gedeelte *De Handelingen van de apostelen* als bron vermeldt.¹²

Ook de mirakelen zijn in de korte bewerking met andere woorden verteld dan in de lange. Het gaat om dezelfde wonderen, die in dezelfde volgorde worden verteld, maar met minder woorden en zonder moralistische uitweidingen. De opmerking die in de lange bewerking wordt gemaakt over Varnherus, het zoontje van de molenaar - namelijk dat het een levendig en roekeloos jochie was, “zoals dat zo vaak het geval is met kinderen van die leeftijd -,”¹³ vindt men in de korte redactie niet terug. Ook heeft de schrijver van de korte bewerking er minder behoefte aan om de hoofdpersonen uit de mirakelverhalen met een naam aan te duiden. In het achtste mirakel, dat hier wordt afgedrukt ten einde een indruk te geven van stijl en taalgebruik, wordt de vrouwelijke hoofdperson in de lange bewerking met een naam - zelfs een IJslandse - aangeduid; in de korte bewerking daarentegen is ze anoniem:

<p>Sigrlod het kona, er sva var krept, at hælarnir lagu við þionappana; ok er hon het a enn helga Mathiam postola, þa tok hon þegar heilsu sina, ok for síþan til sinna heimkynna ok sva</p>	<p>Mær nocku hafdi marga vetr síuk verit, ok voru kreptir fetr hennar. Enn er hun vackti at kirkiu Mathie postola, þa gekk hun alheil þadan. Unger, <i>Postola sögur</i>, p. 778</p>
--	--

¹¹ Unger (ed.), *Postola sögur*, 1874, p. 775 (7-9)

¹² Unger (ed.) *Postola sögur*, 1874, p. 767 (8-11: “Lucas guðspiallamaðr segir fra þeim atburð, er Mathias kom til postolatignar ... i bok þeiri, er heitir Actus Apostolorum” (“Lucas de evangelist vertelt over de gebeurtenis dat Mattias tot apostel werd gekozen ... in het boek dat *De Handelingen van de Apostelen* heet”).

¹³ Unger (ed.), *Postola sögur*, 1874, p. 771 (37-38: “sem verðr opt ungmenni”).

<p>heil, sem þa er hon hafði bezt verit. Unger, <i>Postola sögur</i>, p. 774 (18-21)</p> <p><i>Sigrlod heette een vrouw die zozeer verlamd was dat haar hielen tegen haar dijen lagen; maar toen zij de heilige apostel Mattias aanriep, kreeg ze direct haar gezondheid terug. Ze keerde terug naar haar familie en was zo goed als toen ze op haar best was..</i></p>	<p>(21-23)</p> <p><i>Er was een vrouw die vele jaren ziek was geweest en haar voeten waren geheel verlamd. Maar toen ging ze naar de kerk van Mattias en bad daar en ging er geheel gezond vandaan.</i></p>
--	---

Verhouding tot de Latijnse bronnen

De bestudering van Oudijslandse hagiografische teksten is betrekkelijk laat op gang gekomen. Dat geldt ook voor de beide IJslandse bewerkingen van de Mattiaslegende. Pas in 1937 verscheen er een artikel, waarin deze bewerkingen aan de orde kwamen. In dit artikel gaat de schrijver, Paul Lehmann, vooral in op de vraag, hoe de beide IJslandse teksten zich verhouden tot de Latijnse overleveringen. Daarbij komt hij tot de conclusie dat de werken van Lambertus de Legia ten grondslag hebben gelegen aan de IJslandse teksten.¹⁴ Die conclusie lag ook voor de hand. Lambertus was de man die het leven van Mattias had gepropageerd. De beide IJslandse bewerkingen zijn weliswaar aanzienlijk korter dan zijn teksten, maar ze vertonen wel hetzelfde stramien. Ze bevatten dus successievelijk een beschrijving van Mattias' verkiezing, zijn apostelschap, het overbrengen van zijn stoffelijk overschot naar Trier, het terugvinden van het gebeente en de wonderen die daarbij plaats vonden. Hier en daar is er zelfs een bijna woordelijke overeenstemming.

¹⁴ Lehmann, 'Skandinaviens Anteil an der lateinischen Literatur und Wissenschaft des Mittelalters', nr. 7 (1937), p. 19.

Aanvankelijk werd Lehmann's conclusie als vanzelfsprekend overgenomen,¹⁵ maar in 1967 kwam Lucy Collings met een andere mening. In een van de hoofdstukken in haar dissertatie *The Codex Scardensis: Studies in Icelandic Hagiography* vergelijkt zij de beide IJslandse bewerkingen van de Mattiaslegende met de metrum- en prozaversie van Lambertus de Legia en daarnaast ook met een oudere tekst die waarschijnlijk als bron heeft gediend voor Lambertus.¹⁶ Deze laatste tekst is overgeleverd in een manuscript dat aangeduid wordt als *MS 98* (fol. 1v-50v) en dat bewaard wordt in de seminarie-bibliotheek in Trier.¹⁷ In een artikel dat vier jaar na haar dissertatie verscheen en dat als titel draagt *A Legend from Trier in the Old Norse Postola Sögur*¹⁸ heeft Collings deze vergelijking verder uitgewerkt.

Voor de vergelijking van de IJslandse bewerkingen met de genoemde Latijnse bronnen is Lucy Collings vooral afgegaan op de mirakelverhalen. Het inleidende gedeelte dat vertelt over Mattias' leven en dood was minder goed bruikbaar, aangezien dit in *MS 98* niet voorkomt. In de beide werken van Lambertus de Legia komt het wél voor en is het juist erg uitvoerig, veel uitvoeriger dan in de lange - en zeker dan in de korte - IJslandse bewerking. De informatie die Lambertus geeft (o.a. over de betekenis van Mattias' naam) wijkt echter af van die in de IJslandse bewerkingen en Collings komt daarom tot de conclusie dat de IJslandse schrijvers Lambertus' werk niet gekend hebben en dat zij hun tekst misschien al geschreven hadden, voordat Lambertus' werk bekend werd.¹⁹ Wat de beschrijving van de *translatio* en de *inventio* betreft staan de IJslandse bewerkingen dichter bij de tekst in *MS 98* dan bij die van Lambertus.²⁰ Opvallend is wel dat er zowel in Lambertus' werken als in *MS 98* sprake

¹⁵ Widding e.a., 'The Lives of the Saints in ON Prose. A Handlist', 1963, p. 325.

¹⁶ Collings, *The Codex Scardensis: Studies in Icelandic Hagiography*, 1969, p. 53-62.

¹⁷ Voor de datering van *MS 98* (eerste helft van de twaalfde eeuw) zie Kloos: Lambertus de Legia, *De vita, translatione, inventione ac miraculis sancti Mathia apostoli libri quinque*, 1958, p. 17.

¹⁸ Verschenen in *Mediaeval Scandinavia*, 6 (1973), p. 109-121.

¹⁹ Collings, 'A Legend from Trier', 1973, p. 119-120.

²⁰ Collings, *The Codex Scardensis: Studies in Icelandic Hagiography*, 1969, p. 58-60.

is van twee *inventiones*, terwijl de IJslandse bewerking melding maakt van één.

Ten aanzien van de wonderverhalen valt allereerst op dat de IJslandse bewerkingen slechts acht wonderen bevatten, terwijl er zowel in de werken van Lambertus als in het oudere *MS 98* ongeveer 60 staan. De verhalen in de beide IJslandse bewerkingen staan wel in dezelfde volgorde als in de Latijnse werken, maar staan daar niet bij elkaar. Eén van de schrijvers van de IJslandse bewerkingen moet dus hier en daar een van de verhalen uitgekozen hebben of misschien een voorbeeld gehad hebben, waarin dat al gebeurd was.

Globaal gezien vertonen de IJslandse teksten van de mirakelverhalen grote overeenkomst met de Latijnse. Wat de details betreft zijn er echter nogal wat verschillen tussen de IJslandse teksten en die in *MS 98* enerzijds en die van Lambertus anderzijds: in de beide IJslandse bewerkingen en in *MS 98* dragen de hoofdpersonen gewoonlijk een naam en worden er ook gegevens verstrekt over hun leeftijd, de duur van de ziekte en over het tijdstip waarop het wonder tot stand kwam; in de bewerkingen van Lambertus - en vooral in zijn metrische versie - ontbreken deze gegevens echter op verschillende plaatsen. Waarschijnlijk heeft hij ze met opzet weggelaten om zo aan de verhalen een meer universeel karakter te geven.

Als voorbeeld van deze ongelijkheid tussen enerzijds de teksten in de IJslandse bewerking en in *MS 98* en anderzijds Lambertus' versies laten we hier een passage volgen uit het tweede mirakel. Daarin wordt verteld dat Leothfridus, die ernstig gewond is aan zijn voet, door zijn vrouw en door vrienden wordt aangeraden om joodse en christelijke dokters in Mainz en Keulen te raadplegen. Links en in het midden staat de tekst uit resp. de lange en de korte Oudijdslandse bewerking, rechts de tekst zoals die in *MS 98* is weergegeven.

In alle drie versies is sprake van vrouw en vrienden en van joodse en christelijke dokters. In de beide versies van Lambertus daarentegen komen vrouw en vrienden niet voor; ook is er geen sprake van doktoren.²¹ Een ander voorbeeld vinden we in het vierde mirakel. Daarin worden de

²¹ Vergelijk Collings, 'A Legend from Trier', 1973, p. 116.

vader en moeder van een driejarige jongen in resp. de lange en de korte IJslandse bewerking en in *MS 98* aangeduid als Acelin/Acelmus/Azelinus en Edelburg/Adelburga /Adelburga. In de werken van Lambertus daarentegen worden geen namen genoemd.²²

Op grond van deze en andere voorbeelden komt Lucy Collings tot de conclusie dat niet een van de werken van Lambertus tot voorbeeld kan hebben gediend voor de schrijvers van de IJslandse bewerkingen, maar een ander, ouder voorbeeld: een manuscript dat verwant was met *MS 98*.

<p>Kona hans ok vinir hofðu fluttan hann bæði í Meginsoborg ok í Kolne ok hofðu fe gefit til lækningar honum bæði kristnum monnum ok sva Gyðingum Unger, <i>Postola sögur</i>, p. 772 (24-27)</p>	<p>Enn at radi konu sinnar ok vina var hann færdr læknum til Meginzuborgar bæði krisnum ok heidnum ok Gyðingum Unger, <i>Postola sögur</i>, p. 776 (31-33)</p>	<p>... uxoris qui et amicorum suggestione mogontiam et coloniam navigio peregit tam iudeorum quam christianorum medicine artis periciam experturus Collings, 'A Legend from Trier', p. 116</p>
<p><i>Zijn vrouw en zijn vrienden hadden hem naar Mainz en naar Keulen gebracht en hadden geld gegeven voor zijn genezing aan christenen en ook aan joden</i></p>	<p><i>Maar op aanraden van zijn vrouw en van vrienden werd hij naar Mainz gebracht, naar christelijke, heidense en joodse dokters</i></p>	<p><i>... die op advies van zijn vrouw en van vrienden met een schip naar Mainz en naar Keulen werd gevoerd om de hulp te vragen van joodse en christelijke dokters</i></p>

Langs welke weg

²² Collings, *The Codex Scardensis: Studies in Icelandic Hagiography*, 1969, p. 60.

Er is in het voorafgaande uiteengezet, hoe de beide IJslandse bewerkingen van de legende over de apostel Mattias zich tot elkaar en tot de Latijnse bronnen verhouden. Maar er is niet verteld, langs welke weg de Latijnse teksten op IJsland terecht kwamen. Toch is ook dat een intrigerende vraag. Want was er in de twaalfde eeuw - de tijd waarin de legende in het Noorden bekend geworden moet zijn - contact tussen IJsland en Trier?

Nee, een direct contact was er niet. Toch was 'Trier' in de 12de eeuw geen onbekende naam in IJsland en zeker niet bij pelgrims. Zij die vanuit IJsland een bedevaart maakten naar Rome of Jeruzalem - en in de 12de eeuw waren er al verscheidenen die dat deden - ²³ konden verschillende routes nemen. Eén van hen, abt Nikulás van Munkaþverá, schreef omstreeks 1156 zelfs een *Leiðarnísir* (wegwijzer), speciaal bedoeld voor IJslanders die op bedevaart gingen naar Rome of Jeruzalem. Daaruit wordt duidelijk dat de gangbare route van IJsland naar Noorwegen ging en vandaar óf door Denemarken en Duitsland óf over zee en dan via Utrecht en Deventer. Deze twee routes kwamen samen in Keulen en vandaar ging het zuidwaarts langs de Rijn via Koblenz en Mainz.²⁴

Nu ligt Trier niet aan de Rijn, maar aan de Moezel, een zijrivier van de Rijn. Van Trier naar Koblenz, de stad die op het punt ligt waar de Rijn en de Moezel bij elkaar komen, is het ongeveer 50 kilometer. Dat was een geringe afstand voor iemand die al een lange tocht had gemaakt en zeker als het erom ging het graf van een apostel te bezoeken. Zo langzamerhand was van alle apostelen bekend, waar hun stoffelijk overschot begraven lag: steden als Rome, Efeze en Santiago de Compostela hadden er grote bekendheid door gekregen. Alleen Mattias' gebeente had nog geen vaste rustplaats.

Pelgrims die van Scandinavië naar Rome trokken en de route langs de Rijn namen, zijn er ongetwijfeld van op de hoogte gebracht dat het gebeente van de apostel Mattias in Trier was teruggevonden. Die gebeurtenis was immers tot ver in de omtrek bekend. Van heinde en ver kwamen mensen om het graf te bezoeken en de apostel te vragen om voor

²³ Arnórsson, 'Suðurgöngur Íslendinga í fornöld', 1954-58, p. 18-45.

²⁴ Kálund, *Alfræði íslenskt*, I, 1908, p. 12-18.

hen te bidden. Vaak werden zij op wonderlijke wijze geholpen. De verhalen daarover gingen van mond tot mond en werden ook op schrift gezet.

Het is niet moeilijk zich voor te stellen dat een IJslandse pelgrim het verhaal over Mattias belangrijk genoeg vond om het aan te schaffen en mee naar huis te nemen. Van deze in zekere zin mysterieus te noemen apostel - hij komt in de evangeliën niet voor en bovendien is zijn bekendheid meer te danken aan zijn functie als voorspreker in de hemel dan aan zijn aardse leven - was immers slechts weinig bekend. Eenmaal terug op IJsland heeft deze pelgrim, of iemand anders, het verhaal over Mattias - meer of minder vrij - naverteld en het op de feestdag van Mattias voorgelezen. Later heeft een ander, die het vooral om de wonderen ging, er een nieuwe bewerking van gemaakt.

Litteratur:

- Arnórsson, Einar. 'Suðurgöngur Íslendinga í fornöld'. In: *Saga* 2, Reykjavík 1954-1958, p. 1-45.
- Bijbel, De*. Willibrord vertaling. Boxtel: Katholieke Bijbelstichting, 1981.
- Collings, Lucy Grace. *The Codex Scardensis: Studies in Icelandic Hagiography*. Cornell University, 1969.
- Collings, Lucy Grace. 'A legend from Trier in the Old Norse Postola Sogur'. In: *Mediaeval Scandinavia* 6 (1973), p. 109-121.
- Kloos, Rudolf M. (ed.). Lambertus de Legia, *De vita, translatione, inventione ac miraculis sancti Mathiae apostoli libri quinque*, Trier, 1958.
- Kálund, Kr. (ed.). In: *Alfræði íslenske*, I (Copenhagen, 1908), p. 12 (16) - 23 (21).
- Lambertus de Legia, 'Acta S. Mathiae'. In: *Acta Sanctorum*, ed. Socii Bollandiani. Feb. Vol III Paris 1865, 447-454. De mirakelen ontbreken. Deze zijn uitgegeven door Bernard Pez, *Thesaurus Anecdotorum Novissimus, Wenen*, 1721, deel II, pt. III, p. 1-126.
- Laufner, Richard. 'Mathiasverehrung im Mittelalter'. In: *Trierer Theologische Zeitschrift* 70 (1961), p. 355-360.
- Lehmann, Paul. 'Skandinaviens Anteil an der lateinischen Literatur und Wissenschaft des Mittelalters'. In: *Sitzungsberichte der bayrischen Akademie zu München*, nr. 2 (1936) en nr. 7 (1937).
- Magoun, Francis P., 'The Pilgrim Diary of Nikulas of Munkathvera: The Road to Rome'. In: *Mediaeval Studies* (1944), p. 314-354.
- MS 28* is uitgegeven door de Bollandisten in *Acta Sanctorum*, Feb. III, Paris 1865, p. 454-458 onder de titel 'Acta inventionis corporis S. Mathiae' en door G. Waitz in *Monumenta Germaniae Historica, Scriptores VIII*, 227-234 (mirakelen niet afgedrukt).
- Unger, C.R. (ed.). *Postola sögur*. Christiania, 1874. De twee IJslandse bewerkingen van de Mattias-legende staan afgedrukt op resp. p. 767-775 en p. 775-778.
- Widding, Ole, Hans Bekker-Nielsen, L.K. Shook, 'The Lives of the Saints in ON Prose. A Handlist'. In: *Mediaeval Studies XXV* (1963), p. 294-337.